

МІЖНАРОДНА ЮРИСДИКЦІЯ ТА КОЛІЗІЙНІ НОРМИ У СПОРАХ ПРО ПОДІЛ МАЙНА ПОДРУЖЖЯ З ІНОЗЕМНИМ ЕЛЕМЕНТОМ: АНАЛІЗ НОВІТНЬОЇ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ УКРАЇНИ ТА ПОРІВНЯЛЬНИЙ ВИМІР ІЗ ПРАВОМ ЄС

INTERNATIONAL JURISDICTION AND CONFLICT-OF-LAW RULES IN MATRIMONIAL PROPERTY DIVISION DISPUTES WITH A FOREIGN ELEMENT: ANALYSIS OF RECENT UKRAINIAN CASE LAW AND A COMPARATIVE PERSPECTIVE WITH EU LAW

Антошкіна В.К., д.ю.н., доцент,
професор кафедри права

Приватний вищий навчальний заклад «Європейський університет»

Кузьменко О.В., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри права

Приватний вищий навчальний заклад «Європейський університет»

Стаття присвячена комплексному аналізу теоретичних і практичних аспектів правового регулювання поділу спільного сумісного майна подружжя у справах, ускладнених іноземним елементом. Дослідження зосереджене на взаємодії національного законодавства України, норм міжнародного приватного права та положень міжнародних договорів, які визначають юрисдикцію, застосовне право й порядок вирішення відповідної категорії спорів. Особливу увагу приділено проблематиці визначення компетентного суду та встановлення застосовного матеріального права у ситуаціях, що включають транскордонний рух осіб, їхнє майно та правові зв'язки з іноземними державами.

У роботі здійснено порівняльний аналіз положень Закону України «Про міжнародне приватне право» та механізмів, закріплених у Регламентах Ради (ЄС) 2016/1103 і 2016/1104, які уніфікують правила щодо майнових режимів подружжя та зареєстрованих партнерств у державах – учасницях посиленого співробітництва ЄС. Розкрито, яким чином зазначені регламенти опосередковано впливають на спори за участю громадян України, зокрема у випадках, коли іноземний суд застосовує українське право або ухвалене ним рішення підлягає подальшому визнанню в Україні.

Окремий акцент зроблено на аналізі актуальної судової практики українських судів, що демонструє складність правозастосування у справах цієї категорії та необхідність точного дотримання колізійних прив'язок. Визначено ключові тенденції, типові помилки та підходи судів до встановлення міжнародної юрисдикції та вибору застосовного права. На підставі проведеного аналізу сформульовано практичні рекомендації, спрямовані на підвищення передбачуваності та ефективності вирішення спорів щодо поділу майна подружжя в умовах глобальної мобільності та зростання кількості шлюбів з іноземним елементом. Отримані результати можуть бути корисними для науковців, суддів, адвокатів та інших учасників правозастосовної практики.

Ключові слова: сімейне право, поділ майна подружжя, судова практика, сімейні спори, міжнародне приватне право, іноземний елемент.

This article offers a comprehensive analysis of the theoretical foundations and practical challenges arising in the division of matrimonial property in disputes complicated by a foreign element. The study examines the interaction between Ukrainian legislation, international private law norms, and relevant international treaties that regulate jurisdiction, applicable law, and procedural aspects of resolving such cross-border disputes. Particular attention is devoted to the difficulties courts face when determining the competent forum and identifying the substantive law governing the property relations of spouses whose personal or economic ties extend across national borders.

The article provides a detailed comparative assessment of the Ukrainian Law “On Private International Law” and the key instruments of the European Union—Council Regulations (EU) 2016/1103 and 2016/1104—which harmonize conflict-of-laws rules on matrimonial property regimes and registered partnerships within the enhanced cooperation framework. The analysis highlights the indirect, yet significant, influence of these Regulations on disputes involving Ukrainian nationals, particularly when foreign courts apply Ukrainian family law or when their decisions require recognition and enforcement in Ukraine.

A separate section focuses on current Ukrainian case law, demonstrating both the complexity of applying conflict-of-laws mechanisms and the practical inconsistencies that arise in judicial decision-making. The findings reveal prevailing trends, recurrent errors, and judicial approaches to determining international jurisdiction and applicable law in marital property disputes. Based on this analysis, the article formulates practical recommendations aimed at improving predictability, coherence, and legal certainty in resolving property division cases in an increasingly mobile and interconnected global environment. The conclusions are intended to support scholars, judges, legal practitioners, and policymakers working in the field of international family and private law.

Key words: family law, division of marital property, judicial practice, family disputes, private international law, foreign element.

Постановка проблеми та її актуальність. Актуальність проблеми поділу спільного сумісного майна подружжя у справах з іноземним елементом стрімко набула особливої актуальності в Україні в останні роки. У зв'язку з початком повномасштабного вторгнення в 2022 році, тисячі українських родин були роз'єднані та опинилися в якості біженців за кордоном. Необхідність проживання членів родини на значній відстані, у різних країнах, стала чинником трансформації сімейних правовідносин. Наслідком цих змін стало зростання кількості випадків розривів шлюбів між громадянами України, а також суттєве збільшення нових шлюбних союзів громадян України з іноземцями.

Так, за статистикою Міністерства юстиції України, у 2024 році кількість зареєстрованих випадків розірвання шлюбу в Україні сягнула 34,29 тис., що на 42,2% більше,

ніж у 2023 році. Водночас кількість випадків розірвання шлюбу за рішенням суду збільшилось на 2,3%, до 1,31 тис. [1]. В той же час, аналіз статистичних даних Головного управління статистики Республіки Польща за 2024 рік виявляє суттєве зростання інтенсивності укладення шлюбів за участю громадян України, загальна кількість яких сягнула 5359. При цьому, найбільшу частку (2556 шлюбів) укладено з громадянами Польщі. Кількість українсько-польських шлюбів демонструє тенденцію зростання: 2556 випадків у 2024 році проти 2213 у 2023 році та лише 715 у 2015 році [2].

До того ж існують випадки, де попри фактичне припинення спільного проживання, подружжя нерідко не ініціює процедуру розірвання шлюбу, водночас у державі перебування кожен із них продовжує набувати рухоме чи нерухоме майно та формувати грошові активи. Саме тому,

проблема поділу спільного сумісного майна, набутого в різних юрисдикціях, набуває особливого значення при розв'язанні спорів між подружжям. Виникає низка складних юридичних питань, що стосуються визначення підсудності та права країни, яке має застосовуватися при поділі спільного сумісного майна подружжя. Як з цього приводу справедливо відзначає Оксана Мельниченко: “Державна політика та законодавство України щодо міграційних процесів наразі перебувають у процесі формування, що зумовлює прогалини у регулюванні правовідносин подружжя щодо їх майна у цивільних справах з іноземним елементом. Окрім того, існують окремі прогалини у правовому регулюванні правовідносин подружжя стосовно їх майна.” [3, с. 145].

Хоча в теорії та практиці міжнародного приватного права шлях для вирішення спорів із міжнародним елементом, особливо у сімейних та майнових справах, є чітко визначеним законодавчими нормами, наразі ми спостерігаємо якісно нову ситуацію. Протягом останніх трьох з половиною років кількість таких справ, ускладнених іноземним елементом, істотно зросла, а географія залучених країн стала широкою. Це стало викликом для багатьох фахівців у сфері права, який не можна ігнорувати. Динаміка міграційних процесів актуалізує необхідність систематизації судової практики у справах поділу майна подружжя з іноземним елементом, а також дослідження її узгодженості із законодавством та практичних викликів. Оскільки значна частина українських родин перебуває на території Європейського Союзу, важливе значення має дослідження впливу та взаємодії ключових уніфікуючих актів ЄС – Регламентів Ради (ЄС) 2016/1103 та 2016/1104 на випадки, які мають зв'язок з Україною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання застосовуваного права у майнових відносинах подружжя з іноземним елементом вивчалися Дідковською І., Мельниченко О., Чепис О. та іншими вітчизняними фахівцями. Водночас, частина правознавців зосередила свої дослідження на аспекті міжнародної юрисдикції у сімейних справах відповідно Регламентів Ради (ЄС), зокрема Гріско К., Заваділова Л., Пашинський А. разом з іншими європейськими колегами.

По суті, основним проблемним аспектом попередніх наукових досліджень є їхня недостатня реакція на геополітичні та демографічні зміни останніх років. Зокрема, вони не охоплюють дослідження оновленої судової практики, яка сформована українськими судами з початку 2022 року, що є критично важливим для розуміння актуального правозастосування. Крім того, існує прогалина у аналізі впливу ключових уніфікуючих актів Європейського Союзу – Регламентів (ЄС) № 2016/1103 та № 2016/1104 – на справи, що безпосередньо пов'язані з Україною. Нарешті, потребують глибшого вивчення колізійні та процесуальні зв'язки з країнами системи загального права (Common Law), такими як Велика Британія (Англія і Уельс), США та Канада.

Метою дослідження є комплексний аналіз теоретичних та практичних аспектів, пов'язаних із поділом спільного сумісного майна подружжя у справах з іноземним елементом. Головне завдання – дослідження новітньої практики українських судів (2020-2024 р.), з метою простежити, як вони вирішують колізійні питання. Основна увага приділяється визначенню міжнародної юрисдикції (компетенції суду), тобто правил, які регулюють підсудність таких справ згідно з законодавством України та міжнародними угодами, а також застосовуваного права (колізійних норм).

Об'єктом дослідження є майнові правовідносини подружжя з іноземним елементом, що виникають при поділі спільного майна, а також норми, які визначають міжнародну юрисдикцію та застосовуване право у таких справах.

Зокрема, об'єкт охоплює аналіз ключових нормативно-правових актів України (Конституція України, Закон України “Про міжнародне приватне право” (далі – ЗУ про МПП), Цивільно процесуальний кодекс України (далі – ЦПК України, Сімейний кодекс України (далі – СК України) та міжнародних інструментів (двосторонні договори про правову допомогу). Важливим елементом є судова практика (зокрема, позиції Верховного Суду та методичні рекомендації, викладені у Листі ВССУ від 16.05.2013 № 24-754/0/4-13), що забезпечує систематизацію та узагальнення застосування норм міжнародного приватного права в Україні. Додатково аналізуються Регламенти Ради (ЄС) № 2016/1103 та № 2016/1104, що регулюють юрисдикцію, застосовне право та визнання рішень у сфері майнових режимів подружжя та зареєстрованих партнерств. Особлива увага приділяється їхньому непрямому впливу на справи, пов'язані з Україною.

Виклад основного матеріалу дослідження. Принцип, закріплений статтею 26 Конституції України, гарантує іноземцям та особам без громадянства, які перебувають на законних підставах, рівність прав, свобод та обов'язків з громадянами України (за винятками, встановленими законом або міжнародним договором) [4], що повною мірою поширюється і на подружжя. Майно, набуте подружжям протягом періоду перебування у шлюбі, становить їхню спільну сумісну власність. За винятком предметів індивідуального користування, кожна річ, придбана під час шлюбу, презумується (вважається) об'єктом права спільної сумісної власності подружжя. Таким чином, встановлюється правова презумпція належності будь-якого спільно набутого майна обом суб'єктам шлюбних правовідносин (стаття 60 СК України) [5]. Це правило не діє у випадку, якщо подружжя встановило режим окремого проживання відповідно статті 120 СК України.

Якщо ж говоримо безпосередньо про відносини з іноземним елементом, то визначення права власності та інших речових прав на нерухоме та рухоме майно загалом регулюється правом держави (*lex rei sitae*), на території якої це майно фізично розташоване, якщо інше не встановлено спеціальними положеннями законодавства (частина перша статті 38 ЗУ про МПП). Забезпечення захисту права власності та інших речових прав на нерухоме майно здійснюється відповідно до правових норм держави його місцезнаходження. Однак, коли йдеться про захист права власності та інших речових прав, що підлягають державній реєстрації на території України, застосовуються виключно норми права України (частина друга та третя статті 42 Закону про МПП) [6].

Питання розподілу майна подружжя, коли один із них є резидентом України, а інший іноземцем або проживає за кордоном, є класичною дилемою міжнародного приватного права. Законодавство пропонує чіткий, хоча й багаторівневий, механізм вирішення таких спорів, що ґрунтується на взаємодії національних нормативно-правових актів та міжнародних угод, який роздивимося нижче.

Компетенція судових органів України щодо розгляду цивільних справ, які містять іноземний елемент, встановлюється відповідно до положень ЦПК України, спеціального закону або чинного міжнародного договору, обов'язковість якого підтверджена Верховною Радою України (ст. 497 ЦПК України) [7]. Справа про поділ спільного майна подружжя може бути прийнята до розгляду судами України за дотримання таких альтернативних умов (п. 1, 2 ч. 1 ст. 76 Закону про МПП) [6]:

1. Сторони шлюбних правовідносин уклали угоду про визначення підсудності справи з іноземним елементом саме судам України.

2. На території України відповідач у справі має місце проживання або місцезнаходження; рухоме чи нерухоме майно, на яке може бути звернене стягнення (за винятком випадків виключної підсудності, передбачених статтею 77 Закону про МПП).

3. У випадку, коли спір стосується нерухомого майна, розташованого на території України, справа про його поділ або інші пов'язані спори виключно підсудні судам України (п. 1 ч. 1 ст. 77 Закону про МПП) [6].

На противагу цьому, якщо нерухоме майно знаходиться за кордоном, суди України не мають компетенції розглядати спір про його поділ. Так, у Постанові ККС Верховного Суду від 12 квітня 2022 року у справі № 428/11139/17 суд зазначив: *"Встановивши, що спір у цій справі виник між громадянами України стосовно поділу спільного сумісного майна подружжя, яке набуто за час зареєстрованого шлюбу та знаходиться на території Королівства Іспанія, зокрема й нерухомого майна, суд першої інстанції, з висновками якого погодився й апеляційний суд, дійшов обґрунтованого висновку, що за законодавством України ця справа є справою з іноземним елементом, а компетентним судом у цій справі є суд держави, на території якої знаходиться спірне нерухоме майно – Королівство Іспанія."* [8].

Верховний Суд в Ухвалі від 18 березня 2021 року в справі № 705/2871/20 зазначає, що Верховний Суд у своїх постановках (зокрема, від 13 червня 2018 року, справа № 2-954/2004 та 18 лютого 2019 року, справа № 596/820/17) послідовно підтверджує, що при вирішенні питання щодо відкриття провадження у справі суд зобов'язаний здійснити перевірку її належності до своєї юрисдикції (підсудності) [9]. Таким чином відкриваючи провадження у справі, суд має з'ясувати, чи була досягнута договірна підсудність між сторонами. Домовленість сторін щодо підсудності має бути досягнута у письмовій формі. Суд може відмовити у відкритті провадження у справі, якщо у суді чи іншому юрисдикційному органі іноземної держави є справа зі спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав (частина друга статті 75 ЗУ про МПП) [6].

В цілому, визначення застосовного права при поділі спільного-сумісного майна подружжя залежить від кількох ключових факторів і враховує фундаментальний принцип *"Lex Rei Sitae"* – право власності на нерухоме майно визначається правом держави, у якій це майно знаходиться. Цей принцип підтверджує Постанова Верховного Суду від 27 грудня 2024 року у справі № 161/18812/23: *"Згідно із частиною першою статті 38 Закону № 2709-IV право власності та інші речові права на нерухоме та рухоме майно визначаються правом держави, у якій це майно знаходиться, якщо інше не передбачено законом."* [10].

Варто врахувати, що для регулювання майнових відносин, що виникають внаслідок шлюбу, подружжя наділене правом вибору (принципом автономії волі) між кількома альтернативами: застосуванням особистого закону одного з подружжя або права держави, на території якої один із них має звичайне місце перебування. Водночас, стосовно нерухомого майна, право держави, в якій це майно знаходиться (частина перша статті 61 Закону про МПП). Вибір застосовуваного права згідно з положеннями частини другої статті 60 та статті 61 цього Закону вимагає формального письмового вираження або ж однозначного слідування з умов шлюбного контракту. При цьому, якщо угода сторін щодо юридичного вибору права укладається на території України, вона підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню (стаття 62 Закону про МПП) [6]. Цей вибір може бути зроблений як до укладення шлюбу (шлюбний договір), так і під час перебування в шлюбі.

Якщо подружжя не обрало застосовуване право, майнові правові наслідки шлюбу регламентуються правом, що є чинним для загальних правових наслідків шлюбу (частина третя статті 61 Закону про МПП). Правові наслідки шлюбу підлягають регулюванню на основі спільного особистого закону подружжя. Як правило, спільний особистий закон визначається законом громадянства обох суб'єктів шлюбних відносин. У разі відсутності спільного

громадянства, застосовується правова система держави, де подружжя мало останнє спільне місце проживання, за умови збереження місця проживання у цій державі хоча б одним із них. Тільки якщо й це не спрацює, регулювання здійснюється згідно з правом, яке має найбільш тісний зв'язок з обома членами подружжя на інших підставах (частина перша статті 60 Закону про МПП) [6].

Відповідно до роз'яснення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ (від 16.05.2013 № 24-754/0/4-13), при визначенні юрисдикції у цивільних справах, що містять іноземний елемент, судовим органам необхідно брати до уваги не лише приписи національного права, але й колізійні норми, закріплені у міжнародних конвенціях та двосторонніх угодах України з іншими державами щодо надання правової допомоги [11]. Норми права інших держав суд застосовує у разі, коли це встановлено законом України чи міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України (частина п'ята статті 10 ЦПК України) [7].

У сучасній українській доктрині міжнародного приватного права питання узгодженості між юрисдикцією національного суду та вибором застосовного права розглядається як одне з ключових у спорах щодо майнових відносин подружжя з іноземним елементом. Як зауважує Ірина Дідковська, норми Закону України «Про міжнародне приватне право», що регулюють визначення застосовуваного права та юрисдикції у таких справах, допускають як застосування українського, так й іноземного права. Узгодженість між цими двома елементами найчастіше досягається у випадках, коли подружжя уклало угоду про вибір права або юрисдикції України, а також у низці інших ситуацій, які випливають із конструкції закону [12, с. 22].

Щоб зрозуміти, як українські суди вирішують спори про поділ майна подружжя з іноземним елементом, необхідно проаналізувати судову практику. Судові рішення демонструють підходи до визначення юрисдикції та застосовного права й показують, як забезпечується справедливий розподіл майна в міжнародному контексті.

Приклади судових рішень у справах про поділ майна подружжя з іноземним елементом:

1) Ухвала Уманського міськрайонного суду Черкаської області (03.11.2020) у справі № 705/2871/20. Позов про поділ спільного сумісного майна подружжя, а саме квартири та меблів, розташованих на території Чеської Республіки. Керуючись ст. 42 ЗУ про МПП та ст.ст. 20, 38 Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах, ратифікованої Законом України №240/94-ВР від 10 листопада 1994 року суд відхилив позовні вимоги про поділ спільного сумісного майна подружжя, яке знаходиться на території Чеської Республіки, та зазначив, що спір підлягає розгляду судом держави, на території якої знаходиться вказане нерухоме майно. Позовну заяву було повернуто позивачу [13].

2) Ухвала Северодонецького міського суду Луганської області (09.07.2021) у справі № 428/11139/17. Позивач звернувся до суду з позовом про поділ спільного сумісного майна подружжя. Основна частина спору стосувалася майна, що знаходиться в Королівстві Іспанія. Спір щодо нерухомого майна, розташованого за кордоном, не підсудний українським судам. З огляду на виключну підсудність, компетентним судом у частині поділу майна, розташованого в Іспанії, є суд Королівства Іспанія (ст. 38 Закону про МПП). Суд не став вирішувати, яке право застосовувати по суті, а закрив провадження в частині поділу іспанського майна, оскільки встановив, що не має юрисдикції його розглядати. Суд задовольнив клопотання відповідача та закрив провадження у справі в частині вимог щодо поділу майна в Іспанії [14].

3) Рішення Ірпінського міського Суду (02.05.2024) у справі № 367/6826/23. Відповідач є громадянином Араб-

ської Республіки Єгипет. Шлюб укладений на території Єгипту. Предметом спору був поділ квартири в Україні, придбаної в період шлюбу. Відповідач заперечував, посилаючись на те, що через громадянство та шлюбний контракт, повинно застосовуватися право Єгипту, яке, на його думку, має особливості. Суд вказав, що законодавством України та міжнародними договорами встановлено виключну підсудність у справах з приводу нерухомого майна. Тому оскільки спірна квартира знаходиться на території України, Ірпінський міський суд (за місцем розташування майна) правомірно визнав свою юрисдикцію для розгляду справи. Суд встановив, що сторони не обрали інше право у шлюбному контракті чи окремо (ст. 62 ЗУ про МПП), і, керуючись принципом територіальної прив'язки (*lex rei sitae*), застосував право України. Суд позов задовольнив, визнав по 1/2 частині квартири за кожним [15].

4) Рішення Вінницького міського суду (14.05.2024) у справі № 127/4665/24. Шлюб укладений у Республіці Казахстан. Позивач є громадянкою Республіки Казахстан та має посвідку на постійне проживання в Україні. Предмет спору був поділ квартири в м. Вінниця, придбаної у шлюб. Відповідач визнав позовні вимоги у повному обсязі. Незважаючи на те, що спір містить іноземний елемент, суд правильно вирішив питання підсудності та застосовного права, керуючись принципом територіальної прив'язки до нерухомого майна. Вінницький міський суд є компетентним для розгляду цієї справи. Права на нерухоме майно (в тому числі майнові наслідки шлюбу щодо нерухомості) визначаються правом держави, у якій це майно знаходиться (*lex rei sitae*). Суд вірно обґрунтував, що, оскільки нерухомість знаходиться в Україні, українське право застосовується, незалежно від громадянства сторін (Казахстан) та місця реєстрації шлюбу. Рішенням суду було визнано за кожним із подружжя право власності на 1/2 частку квартири [16].

5) Рішення Луцького міжрайонного суду Волинської області (28.02.2024) у справі № 161/18812/23. Справа є знаковою, оскільки стосується поділу майна, набутого під час фактичних шлюбних відносин (спільне проживання без реєстрації шлюбу) між громадянкою України та громадянином Республіки Польщі, при цьому спірне нерухоме майно знаходиться в Україні. В суді доведено факт спільного проживання однією сім'єю в період придбання майна, наявність спільного бюджету та спільне прийняття рішень про вкладення коштів у нерухомість. Як зазначає суд: *“Відповідно до статті 32 Договору допомоги та правові відносини у цивільних і кримінальних справах, правові відносини, що стосуються нерухомого майна, визначаються законодавством Договірної Сторони, на території якої знаходиться нерухоме майно. Компетентними є суди цієї ж Договірної Сторони. У частині п'ятій статті 25 цього ж Договору передбачено, що майнові стосунки подружжя щодо нерухомого майна визначаються законодавством та підлягають компетенції судів цієї Договірної Сторони, на території якої знаходиться це майно.”* Оскільки спірне майно (квартири) знаходяться в Україні, ця справа підсудна суду України і розглянута в межах його процесуальної компетенції. Суд задовольнив позов частково. Визнано за Позивачем право власності на 1/2 частку спірних квартир [17].

Наведений аналіз рішень Уманського, Северодонецького, Ірпінського, Вінницького та Луцького судів демонструє послідовне застосування ключових принципів міжнародного приватного права, зокрема принципу *lex rei sitae* (закон місцезнаходження речі), що є вирішальним для визначення як територіальної компетенції, так і матеріального закону, що регулює права на нерухоме майно.

Порівняльний вимір: Україна, Європейський Союз та країни системи загального права (Common Law).

Внаслідок посилення мобільності громадян, спричиненого формуванням Європейського Союзу, відбулося збільшення кількості транскордонних шлюбів. Все більше громадян ЄС обирали проживання за межами своєї країни. Ця тенденція призвела до того, що судові органи держав-членів ЄС зіштовхнулись з викликом розірвання шлюбних майнових режимів, що мають міжнародний характер (зокрема, внаслідок розлучення або спадкування). Визначення компетентного (застосовного) права для регулювання цих майнових відносин набуло ключового значення [18, с. 160-161]. Зокрема, на початку 2016 року в Європейському Союзі налічувалось близько 16 мільйонів міжнародних пар. Паралельні судові процеси у різних країнах, складні справи та пов'язані з ними судові витрати оцінювались приблизно в 1,1 мільярда євро на рік [19].

З огляду на наростаючу правову невизначеність для міжнародних пар та гостру необхідність уніфікації правил юрисдикції, застосовного права та визнання судових рішень, Рада Європейського Союзу ухвалила ключові інструменти у сфері міжнародного приватного права в рамках механізму посиленого співробітництва: Регламент Ради (ЄС) 2016/1103 – щодо майнових режимів подружжя та Регламент Ради (ЄС) 2016/1104 – щодо майнових наслідків зареєстрованих партнерств. Так, Грієко К. (Cristina GriebCo) зазначає, що основна ціль обох нормативно-правових актів полягає у вирішенні проблем, з якими стикаються інтернаціональні подружні пари та зареєстровані партнери. Ці проблеми виникають через фрагментацію національних правових систем у питаннях майнових відносин, що стосуються шлюбу та партнерства [20, § 4, ст. 459]. Регламенти (ЄС) 2016/1103 та 2016/1104 не застосовуються універсально в усьому ЄС, а лише в 18 державах-учасниках (Австрія, Бельгія, Болгарія, Хорватія, Кіпр, Чехія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Італія, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Португалія, Словенія, Іспанія, Швеція) [21]. Проте навіть у державах, що не є учасниками, вони можуть бути релевантними на практиці через колізійні прив'язки, взаємодію з законом місця знаходження майна, юрисдикцію та визнання рішень. Отже, Регламенти ЄС уніфікують міжнародне приватне право щодо майнових наслідків шлюбу та партнерства, встановлюючи єдині правила для визначення застосовного права (з можливістю вибору сторонами), юрисдикції судів для розгляду таких справ, а також забезпечуючи спрощене визнання та виконання судових рішень між державами-членами.

Регламенти Ради (ЄС) 2016/1103 та 2016/1104 спрямовані на уніфікацію колізійних норм щодо майнових наслідків шлюбу та зареєстрованих партнерств і не визначають, як саме поділяється майно, оскільки не охоплюють матеріальноправове регулювання. Їх ключовим завданням є встановлення єдиного підходу до визначення застосовного права, забезпечення правової визначеності та усунення традиційного фрагментування між різними правовими порядками. Основний принцип характеризується єдністю майнового режиму: незалежно від місця знаходження активів застосовується одне право (*lex causae*), визначене відповідно до регламентів. Для сторін це означає передбачуваність і можливість наперед розуміти правові наслідки як шлюбних, так і партнерських відносин.

Юрисдикція також вибудовується за принципом концентрації: суди держави-члена, які розглядають справи про розірвання шлюбу чи спадкування, здебільшого отримують повноваження й на вирішення майнових наслідків. Це мінімізує ризик паралельних процесів у різних країнах та сприяє процесуальній економії.

Головною прив'язкою є автономія волі сторін – можливість обрати право держави громадянства або звичайного місця проживання одного з партнерів. Якщо вибору не було зроблено, застосовується каскад об'єктивних прив'язок: право першого спільного звичайного місця

проживання після шлюбу; за відсутності – право спільного громадянства; у крайньому разі – право держави найтіснішого зв'язку [22]. Для партнерств базовою прив'язкою є право держави реєстрації, а зміна закону можлива лише у виняткових випадках за умови доведення реального зв'язку партнерів із іншою державою [23].

Взаємодія з *lex rei sitae* не усувається: майновий режим регулюється обраним правом, але вимоги щодо форми правочинів, реєстрації нерухомості та правил кадастру регулюються правом місця знаходження майна. Для захисту третіх осіб регламенти передбачають, що посилання на обране сторонами право не може застосовуватися проти добросовісного набувача, який не знав і не міг знати про відповідний майновий режим (ст. 28), що особливо важливо у сфері відчуження нерухомості [24].

Хоча Україна не є учасницею посиленого співробітництва, регламенти мають непрямий, але суттєвий вплив на справи, у яких задіяні громадяни України. Суд держави – учасниці регламентів зобов'язаний застосувати українське право, якщо про це свідчить система прив'язок. Так, французький чи італійський суд може застосувати Сімейний кодекс України як обране право або як право спільного громадянства. Рішення, ухвалені судами держав – учасниць регламентів, у подальшому підлягають визнанню в Україні на підставі ЦПК України та міжнародних договорів, оскільки самі регламенти не діють напряму у нашій правовій системі.

У відносинах з державами, які не приєдналися до механізму посиленого співробітництва, зокрема з Польщею, порядок визначення юрисдикції та застосовного права у спорах про поділ майна подружжя ґрунтується на нормах національного законодавства та двосторонніх договорах. Польський Закон «Про міжнародне приватне право» встановлює каскад прив'язок (ст. 51–52), згідно з якими відсутність вибору права подружжям спричиняє застосування права їхнього спільного громадянства, спільного місця проживання чи зв'язку з державою, з якою сторони мають найтісніший зв'язок [25, с.11]. Цей підхід значною мірою перегукується із загальноєвропейськими тенденціями до правової передбачуваності й послідовності у сфері сімейних майнових відносин. Юрисдикція польських судів визначається відповідно до Кодексу цивільного судочинства (ст. 1103-1), який передбачає компетенцію за критеріями спільного місця проживання або тривалого зв'язку подружжя з територією Польщі; при цьому виключна юрисдикція виникає лише тоді, коли обидва з подружжя є громадянами Польщі та мають місце проживання на її території [26]. У контексті українсько-польських відносин додаткову роль відіграє Договір між Україною та Республікою Польща про правову допомогу (1993 р.), який прив'язує спори щодо нерухомого майна до права та юрисдикції держави його знаходження, що зберігає значення у сучасних транскордонних майнових рішеннях [27].

Таким чином, навіть без прямої участі України в режимах посиленого співробітництва, регламенти ЄС формують передбачуваний контекст для транскордонних сімейних спорів, що стосуються українців, а їх колізійна логіка впливає на рішення як іноземних, так і українських судів, особливо у питаннях визнання й виконання рішень та визначення застосовного права.

Взаємовідносини України з країнами системи загального права (Common Law), зокрема з Великою Британією (Англією та Уельсом), США і Канадою, формують специфічну правову взаємодію (або особливий правовий простір). У цих країнах (особливо у Великій Британії, яка не є учасницею Регламентів ЄС 2016/1103 та 2016/1104) правове регулювання є менш уніфікованим і більш залежним від прецедентного права.

Правила юрисдикції, що визначають компетенцію суду, базуються в цьому випадку на внутрішньому зако-

нодавстві та судових прецедентах, які встановлюють, чи має суд достатній зв'язок зі справою (наприклад, через звичайне проживання однієї зі сторін).

Доктрина незручного форуму (Forum Non Conveniens) як правова доктрина, передбачає можливість суду призупинити або відхилити розгляд справи, якщо він вважає, що інший суд буде більш прийнятним для розгляду справи. Суд країни загального права може визнати, що хоча він має юрисдикцію, суд України є більш зручним та доречним для розгляду справи, якщо основні активи чи сторони мають з ним тісніший зв'язок.

Приклад: У ситуації, коли подружжя постійно проживає у Лондоні, але спірний об'єкт, нерухоме майно, розташований у Києві, виникає класична колізія юрисдикцій. Британський суд (належить до системи загального права) може відмовити у розгляді справи про поділ, керуючись принципом, що найбільш доцільним форумом є суд за місцем знаходження майна (*lex rei sitae*). Натомість, український суд (відповідно до норм про виключну підсудність, ст. 77 ЗУ про МПП) зобов'язаний прийняти таку справу до розгляду, оскільки місцезнаходження нерухомості в Україні є беззаперечною підставою для встановлення його юрисдикції.

Щодо колізійних норм, то у країнах загального права вони менш чітко кодифіковані. Суди загального права можуть застосовувати різні колізійні прив'язки для розлучення та поділу майна. Часто застосовується право постійного місця проживання подружжя. Також суд може, використовуючи принцип "справедливого розподілу" (*equitable distribution*), відступити від суворих правил українського права під час фактичного поділу майна подружжя.

Приклад: квартира в Києві, будинок у Лондоні. Британський суд може поділити майно подружжя за принципом "справедливості", встановити частку 60% дружині.

Стосовно визнання рішень, то в країнах загального права вони визнаються та виконуються, якщо це передбачено міжнародним договором (згода на обов'язковість надана ВРУ) або за принципом взаємності. Так, у Постанові від 27 липня 2022 року у справі № 638/1720/20 про визнання та звернення до виконання рішення іноземного суду, а саме: рішення Вищого Суду Каліфорнії від 18 грудня 2019 року у справі про розірвання шлюбу, поділ майна, визначення місця проживання дитини, встановлення опікунства, що включає утримання дитини, суд встановив, що між Україною та Сполученими Штатами Америки (США) міжнародні договори про правову допомогу і правові відносини у цивільних і сімейних справах не уклалися, а тому визнання та виконання рішення іноземного суду залежить від принципу взаємності. Суд вказав на порушення пункту 2 частини другої статті 468 ЦПК України, згідно з яким у визнанні рішення іноземного суду може бути відмовлено, якщо сторона була позбавлена можливості взяти участь у процесі через те, що їй не було належним чином і вчасно повідомлено про розгляд справи. Заявнику відмовлено у задоволенні клопотання про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду [28].

Таким чином, процес визнання рішень країн загального права (*common law*), таких як Велика Британія (Англія та Уельс), США і Канада, в Україні є складнішим і тривалішим, ніж із державами, з якими укладені двосторонні договори (наприклад, Польща, Латвія), оскільки вимагає ретельної перевірки на відповідність принципу взаємності та всім вимогам українського процесуального законодавства.

Висновки. В Україні врегулювання спорів щодо поділу спільного сумісного майна подружжя з іноземним елементом є багаторівневим механізмом, який забезпечує права громадян України та іноземців на рівних засадах. Законодавство України, представлене ЗУ про МПП та ЦПК України, у взаємодії з міжнародними нормами

права та двосторонніми міжнародними договорами, учасником яких є Україна, формує базові засади для вирішення спорів про поділ майна подружжя в справах з іноземним елементом. Воно надає сторонам право вибору застосовного права та встановлює колізійні норми для випадків, коли такий вибір відсутній, спираючись на критерії громадянства, місця проживання чи місцезнаходження майна.

Головна відмінність між Україною та учасниками Регламентів Ради (ЄС) 2016/1103 та 2016/1104 полягає у ступені уніфікації правил. Регламенти встановлюють єдині прямі норми щодо юрисдикції, застосовного права та визнання рішень для 18 країн-учасниць, прагнучи створити єдність права для міжнародних пар.

Втім, обидві системи мають значну подібність у принципах вирішення спорів щодо майна подружжя. Як законодавство України, так і Регламенти ЄС надають парі автономію волі, дозволяючи їм обирати право, яке регулюватиме їхній майновий режим. За відсутності вибору, обидва підходи використовують каскадний механізм прив'язок (таких як громадянство або місце проживання) для об'єктивного визначення застосовного права. Більше того, обидві системи є універсальними: суд зобов'язаний застосувати право іншої країни, включаючи право України, якщо на це вказує його внутрішній або регламентний механізм.

Незважаючи на чіткість законодавчого механізму, на практиці виникають проблеми, що ускладнюють розв'язання спорів українським учасникам процесу. Так, сторони, які володіють майном у різних країнах, змушені вести декілька судових процесів у судах різних держав. Виникає так зване розщеплення судового процесу, що виснажує ресурси сторін і затягує вирішення спору на роки.

Проблеми також можуть виникати при кваліфікації правовідносин під час застосування судом іноземного права. Суд може зіштовхнутися з питанням кваліфікації відносин подружжя, враховуючи норми іноземного сімейного права. Прикладом є справа № 161/18812/23 Луцького міжрайонного суду Волинської області. В цій справі відбувся поділ майна пари (громадянин Польщі та громадянка України), котрі перебували у фактичних шлюбних відносинах. Польське право не визнає фактичний шлюб (спільне проживання), тому для поділу української нерухомості застосовано українські загальні норми про право власності, яке виникає із фактичних шлюбних відносин.

Це було успішне рішення, котре вимагало глибокого аналізу колізійних норм та іноземного законодавства.

Визнання рішень судів країн загального права (Common Law), таких як США, Канада та Велика Британія, в Україні є процесом складнішим і менш передбачуваним, ніж із більшістю держав ЄС. Ця проблема виникає через відсутність всеосяжних міжнародних договорів про правову допомогу та визнання рішень зі США та Канадою, тоді як Велика Британія після виходу з ЄС також не бере участі в основних уніфікованих європейських інструментах. У результаті, визнання рішень цих юрисдикцій відбувається переважно на основі принципу взаємності, закріпленого у статті 462 ЦПК України. При цьому, хоча українське законодавство презюмує наявність такої взаємності, вона не є абсолютною і може бути спростована в ході судового розгляду.

Для ефективного захисту майнових прав подружжя в міжнародних спорах та усунення проблем, спричинених розщепленням судового процесу, необхідно інтенсифікувати переговори та укладення двосторонніх договорів з ключовими партнерами (особливо країнами Common Law). В договорах закріпити принцип консолідації юрисдикції, за яким суд, компетентний розірвати шлюб, вирішує і майнові питання подружжя. З метою уникнення «розщеплення» режиму майна та правової невизначеності, проводити інформаційну кампанію щодо переваг шлюбного договору з чітким вибором українського права та підсудності спорів про поділ майна подружжя судам України. Через роз'яснення Верховного Суду встановити презумпцію взаємності не лише як загальне правило, але й визначити перелік країн, щодо яких взаємність вважається доведеною на підставі аналізу міжнародної практики.

В умовах зростаючої мобільності громадян ефективний захист майнових прав подружжя у спорах з іноземним елементом набуває особливого значення. Досягнення цієї мети вимагає також поглиблення подальших наукових досліджень, підвищення обізнаності суддів та юристів щодо механізмів застосування ЗУ про МПП та наслідків дії Регламентів ЄС (2016/1103 та 2016/1104) для України. А запропоновані рішення дозволять мінімізувати ризики, здешевити та прискорити захист майнових прав громадян України у міжнародних шлюбах і наблизити українську правову систему до рівня передбачуваності, яким володіють пари в країнах-учасницях європейських регламентів.

ЛІТЕРАТУРА

1. В Україні зменшилася кількість шлюбів, зросла кількість розлучень [Електронний ресурс]. Судово-юридична газета. 31.01.2025. URL: <https://sud.ua/uk/news/abroad/322116-v-ukraine-umenshilos-kolichestvo-brakov-vyroslo-kolichestvo-razvodov> (дата звернення: 11.08.2025).
2. За даними Головного управління статистики... Польське радіо для України. 02.04.2024. URL: <https://www.facebook.com/photo?fbid=1220771423417335&set=a.444494514378367> (дата звернення: 16.08.2025).
3. Мельниченко О. В. Поділ майна подружжя в умовах дислокації українських сімей та капіталу у країні ЄС. *Часопис Київського університету права*. 2016. №1. С. 143–146. URL: http://jnas.nbuv.gov.ua/j-pdf/Chkup_2016_1_34.pdf (дата звернення: 16.08.2025).
4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 №254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr> (дата звернення: 27.07.2025).
5. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 №2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення: 27.07.2025).
6. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 №2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15> (дата звернення: 27.07.2025).
7. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 №1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 27.07.2025).
8. Постанова Верховного Суду у справі №428/11139/17 від 12.04.2022. ЄДПСУ. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104142668> (дата звернення: 16.08.2025).
9. Ухвала Верховного Суду у справі №705/2871/20 від 18.03.2021. ЄДПСУ. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95653949> (дата звернення: 16.08.2025).
10. Постанова Верховного Суду у справі №161/18812/23 від 27.12.2024. ЄДПСУ. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124143523> (дата звернення: 16.08.2025).
11. Про практику розгляду судами цивільних справ з іноземним елементом: Лист ВССУ №24-754/0/4-13 від 16.05.2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v-754740-13> (дата звернення: 27.07.2025).
12. Діковська І. Синхронізація застосовуваного права та міжнародної юрисдикції... *Вісник КНУ ім. Т. Шевченка. Юридичні науки*. 2021. №2(117). С. 18–24. URL: <http://visnyk.law.knu.ua/images/articles/117.pdf> (дата звернення: 23.08.2025).

13. Ухвала Уманського міськрайонного суду у справі №705/2871/20 від 03.11.2020. ЄДРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92593785> (дата звернення: 20.08.2025).
14. Ухвала Северодонецького міського суду у справі №428/11139/17 від 09.07.2021. ЄДРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98294950> (дата звернення: 20.08.2025).
15. Рішення Ірпінського міського суду у справі №367/6826/23 від 02.05.2024. ЄДРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118838536> (дата звернення: 20.08.2025).
16. Рішення Вінницького міського суду у справі №127/4665/24 від 14.05.2024. ЄДРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119028278> (дата звернення: 20.08.2025).
17. Рішення Луцького міськрайонного суду у справі №161/18812/23 від 28.02.2024. ЄДРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117539661> (дата звернення: 20.08.2025).
18. Zavadilova L. *United in Diversity – Regional Unification... Universal, Regional, National Ways of PIL*. Brno: Masaryk University, 2019. P.160–178. URL: <https://munispace.muni.cz/library/catalog/view/1628/4484/2205-1/0#preview> (дата звернення: 16.08.2025).
19. Commission goes ahead with 17 Member States... European Commission. 02.03.2016. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_16_449 (дата звернення: 16.08.2025).
20. Greco C. *The role of party autonomy...* Cuadernos de Derecho Transnacional. 2018. Vol.10, No.2. P.457–476. URL: <https://u-pad.unimc.it/bitstream/11393/352298/1/Grieco%20C.%20The%20Role%20of%20party%20autonomy.pdf> (дата звернення: 17.08.2025).
21. Enhanced cooperation on matrimonial and registered partnership property issues. 2018. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/LSU/?uri=CELEX:32016R1103> (дата звернення: 17.08.2025).
22. Council Regulation (EU) 2016/1103 of 24 June 2016... Official Journal of the EU. URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2016/1103/oj> (дата звернення: 17.08.2025).
23. Council Regulation (EU) 2016/1104 of 24 June 2016... Official Journal of the EU. URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2016/1104/oj> (дата звернення: 17.08.2025).
24. Пашинський А. Регламент ЄС №2016/1103 як приклад уніфікації колізійних норм. Василь Кісіль і Партнери. URL: <https://vkr.ua/publication/reglament-ies-20161103-yak-priklad-regionalnoyi-unifikatsiyi-koliziyних-norm-shchodo-rezhimiv-mayna-podruzzhzyabr-nbsp> (дата звернення: 24.08.2025).
25. Ustawa z dnia 4 lutego 2011 r. Prawo prywatne międzynarodowe. Dziennik Ustaw. 2011. Nr80. Poz.432. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20110800432/T/D20110432L.pdf> (дата звернення: 17.08.2025).
26. Kodeks postępowania cywilnego: Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Dziennik Ustaw. 1964. Nr43. Poz.296. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19640430296/U/D19640296Lj.pdf> (дата звернення: 17.08.2025).
27. Договір між Україною і Республікою Польща про правову допомогу від 24.05.1993. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_174 (дата звернення: 27.07.2025).
28. Постанова Верховного Суду у справі №638/1720/20 від 27.07.2022. ЄДРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105577974> (дата звернення: 17.08.2025).

Дата першого надходження рукопису до видання: 23.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 25.10.2025

Дата публікації: 29.10.2025